

HET VERGETEN VERHAAL OVER KLIMAATRECHT- VAARDIGHEID

KOEN VAN DER GAAST

Koen van der Gaast (1989) promoveerde begin 2023 op duurzaam voedsel ondernemerschap. Momenteel is hij senior beleidsonderzoeker bij de Provincie Noord-Holland. Ook is hij fractievoorzitter van de PvdA in de stadsdeelcommissie Amsterdam West.

In de film *Oppenheimer* zit een scène waarin Robert Oppenheimer door een lege woestijn reist, dezelfde woestijn waar later de eerste atoombom zou worden ontwikkeld. De film laat mooi de wroeging zien van Oppenheimer over zijn rol in het ontwikkelen van deze bom. Wat de film niet laat zien echter, zijn de tientallen boerenfamilies van Mexicaanse afkomst die in deze woestijn woonden, hoe deze families gedwongen werden te vertrekken om ruimte te maken voor het Manhattan Project, hoe hun ranches met de grond gelijk werden gemaakt, hoe hun vee werd vernietigd. Ook blijft onzichtbaar hoe vele van deze families werk moesten aannemen op het terrein waar de atoombom ontwikkeld werd, en waar ze het meest gevaarlijke werk moesten doen.¹ Ook ziet de kijker niets van de talloze inheemse volken die in de buurt woonden van de atoomproeven en nog generaties lang last hebben gehad van de straling.² Het is wat de Nigeriaanse schrijfster Chimamanda Adichie het gevaar van het enige verhaal³ noemt. Veel verhalen over voorspoed en vooruitgang gaan gepaard met een tweede verhaal van uitbuiting en onteigening. Dit verhaal wordt vaak vergeten of bewust genegeerd.

In *The Dawn of Everything* schrijven Graeber en Wengrow dat er drie basisvrijheden bestaan voor de mensheid: de vrijheid om te vertrekken, de vrijheid om weerstand te bieden tegen autoriteit en de vrijheid om andere manieren van samenleven te ontwikkelen. Zij betogen dat, omdat deze basisvrijheden vandaag de dag voor weinigen meer bestaan, we vast zijn komen te zitten in onze huidige niet rechtvaardige samenleving. Dit verlies van basisvrijheden begon grofweg bij het verlies van de gemeenschappelijke gronden in het Engeland van de 16^e eeuw. Voor die tijd waren de meesten weliswaar niet volledig vrij omdat ze als horigen verplicht voor een landheer moesten werken. Echter, omdat ze toegang hadden tot gemeenschappelijke gronden, bossen en viswateren konden ze zich redelijk autonoom in leven houden en tot op zekere hoogte weerstand bieden tegen hun landheren. De gronden, bossen en viswateren boden materialen voor voedsel, kleding en huisvesting. Vanaf de 16^e eeuw werden deze gemeenschappelijke gronden op systematische wijze omgezet in privaat bezit. Daardoor verloren velen hun basisvrijheden. De mannen verdwenen naar de fabrieken, de vrouwen naar het aanrecht. Dit ging niet van de ene op de andere dag. Zoals Ian Angus in *The War of the Commons* heeft laten zien gingen hier eeuwen overheen van verzet dat bloedig werd neergeslagen. Maar uiteindelijk mondde deze strijd uit in een model van onteigenen en uitbuiten dat ook op andere plekken werd uitgeprobeerd. Eerst in Europa, en later in de koloniën.

Over heel de wereld zien we de toepassing van dit model met klimaatonrechtvaardigheid als gevolg. Eerst worden mensen onteigend waarna ze afhankelijk zijn van diezelfde landheren door wie ze onteigend zijn, wat een voedingsbodem

is voor uitbuiting. In India bijvoorbeeld, zoals in *Capitalism and Imperialism* door Utsa en Prabhat Patnaik wordt beschreven, werden de bewoners van India eerst onteigend van hun gemeenschappelijke gronden zodat ze daarna aan het werk gezet konden worden om de ruwe grondstoffen te leveren voor de fabrieken in Groot-Brittannië waar de eerste slachtoffers van dit economische model werden uitgebuit. De consumptiegoederen die uit deze fabrieken kwamen werden vervolgens naar de lokale markt in India gebracht. Elders werden mensen door slavernij zelfs onteigend van hun eigen lichaam en identiteit. Zoals Horne in *The Apocalypse of Settler Colonialism* aantoont werden de tot slaaf gemaakten in de koloniën onder de duim gehouden door Europeanen die eerder hun gemeenschappelijke gronden waren kwijtgeraakt. Het kweken van onderscheid en haat tussen de twee was het begin van institutioneel racisme dat vandaag de dag nog steeds bestaat.

Na de onafhankelijkheid van de koloniën bleven onteigeningen doorgaan. De onafhankelijke landen bleven economisch afhankelijk, overladen als ze waren met schulden waardoor ze gedwongen werden om steeds meer van hun land te verkopen. Grote bedrijven hadden en hebben vrij spel met hun roof van land, water en grondstoffen die vaak ook nog juridisch legaal is.⁴ Er is nog steeds een gigantische netto afdracht van rijkdommen van het Mondiale Zuiden naar het Mondiale Noorden.⁵ Dit heeft op zijn beurt de klimaatproblematiek veroorzaakt en verscherpt met de bijbehorende biodiversiteitscrises. Vervuiling, uitstoot en de afname van soortenrijkdom slaat het hardste toe in het Mondiale Zuiden zodat het Mondiale Noorden zijn exponentiële groei van consumptie kan volhouden.

Net als in *Oppenheimer* blijft deze onteigening in het Mondiale Noorden vrijwel onbesproken. Wanneer we het verhaal vertellen over de uitgebuite Nederlander wiens loon niet meestijgt met zijn steeds hogere lasten en daardoor steeds harder moet werken voor minder geld, laten we het verhaal weg over de onteigeningen elders in de wereld die nodig zijn om de grondstoffen voor consumptiegoederen veilig te stellen die de uitgebuite burger nog net kan betalen. Maar, zoals Nancy Fraser heeft betoogd, houden de onteigende en de uitgebuite mens elkaar in een genadeloze houdgreep. Ook zijn de grenzen ertussen, en de plaats waar het een of het ander plaatsvindt, steeds meer door elkaar gaan lopen. Daarom begint het Mondiale Noorden ook steeds meer op het Mondiale Zuiden te lijken, met grootschalige ongelijkheid en een erosie van publieke voorzieningen.⁶ Amitav Ghosh betoogt in *The Nutmeg's Curse* zelfs dat voormalige koloniën zoals India en Brazilië de onteigenings- en uitbuitingstactieken van hun vroegere koloniale overheersers toepassen op hun eigen inheemse inwoners. Door klimaatontwrichting zal steeds meer schaarste komen. De uitgebuite burger zal harder moeten werken voor minder loon waar hij minder voor kan kopen, en ondertussen zullen de weinige overgebleven gemeenschappelijke gronden, van landbouwgrond tot zoetwatervoorraad, verder worden onteigend. De elites die hiervan profiteren zullen het conflict tussen uitgebuite en onteigende mensen verder proberen te verdiepen om de aandacht van hun eigen rijkdom af te houden.

Gelukkig biedt de ontgroei-beweging een oplossingsrichting om deze houdgreep te doorbreken en klimaatrechtvaardigheid te realiseren. De schuldenberg van het Mondiale Zuiden moet worden

kwijtescholden zodat deze landen zelf een eigen economische machtspositie kunnen verkrijgen zonder dat ze de consumptiepatronen van het Mondiale Noorden gaan overnemen. Het Mondiale Noorden moet een donut-economie krijgen: de schadelijke consumptie moet omlaag en tegelijkertijd moet het welzijn omhoog. In beide delen van de wereld bieden betaalbare en betrouwbare basisvoorzieningen daarvoor de sleutel. Als er publieke voorzieningen bestaan die zorg, onderwijs, wonen, energie, mobiliteit, voedsel betaalbaar en betrouwbaar maken dan zal het moeilijker worden iemand uit te buiten. Tegelijkertijd zal het afbouwen van de schadelijke consumptie in het Noorden en het voorkomen ervan in het Zuiden veel beter te realiseren zijn. Zo kan ook de onteigening die nodig is voor deze schadelijke consumptie veel beter worden bestreden. Het is slechts een greep uit de vele maatregelen die de ontgroei-beweging noemt om in het Mondiale Noorden en Mondiale Zuiden veel onrechtmatigheden uit het verleden terug te draaien. Het is het herstel van de gemeenschappelijke gronden in een modern jasje.

Veel moeilijker dan bedenken wat moet gebeuren, is bedenken hoe dit politiek georganiseerd kan worden. Matthew Huber stelt in zijn boek *Climate Change as Class War* vast dat de ontgroei-beweging wel erg veel vertrouwen heeft in organisatie van onderop. Daardoor zijn ze te weinig bezig met het organiseren van die verandering op politieke wijze. Zolang de uitgebuite en onteigende burger tegen elkaar uitgespeeld worden zal geen enkele Nederlander stemmen voor een partij die bovenstaande maatregelen voorstelt. De Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023 hebben dit duidelijk

gedemonstreerd. De enige partij met een duidelijke ontgroe-agenda, de Partij voor de Dieren, werd gehalveerd en een partij die klimaatproblematiek bagatelliseert werd met afstand de grootste partij. Daags na de uitslag liet Simon Otjes⁷ zien dat wanneer economie het thema van de verkiezingen is, links meestal de verkiezingen wint. Dat moet wel, aldus Otjes, met een taal die ook aanspreekt bij mensen zonder opleidingen, zonder ingewikkeld jargon en zonder statistieken. Ik denk dan ook dat het tijd wordt dat links het populisme weer herovertoert op rechts, om zo de betaalbare en betrouwbare basisvoorzieningen weer te kunnen garanderen.

In *The People, No* schrijft Thomas Frank dat de term 'populisme' oorspronkelijk verwees naar een brede volksbeweging eind 19^e eeuw die zich succesvol verzette tegen de kapitalistische klasse en de weg bereidde voor Roosevelt en zijn New Deal. Later is de term populisme door rechts geclaimd. Om links weer populistisch te maken moet de politieke beweging haar taak breder opvatten. Naast de parlementaire politiek waar doorwrochte oplossingen voor complexe problemen tot stand komen via zwaarbevochten compromissen, moet de linkse beweging ook weer buiten het Haagse gaan strijden om de bakens te verzetten. Dit kan bijvoorbeeld door middel van een kort en krachtig manifest in eenvoudige taal waarin wordt opgeroepen betaalbare en betrouwbare basisvoorzieningen als een onvervreemdbaar recht te zien. Zo worden ook de rechtse partijen die beweren economisch links te zijn gedwongen kleur te bekennen. Binnen het parlement kunnen partijen aan de slag om dit voor elkaar te krijgen waarbij iedere partij haar eigen accenten kan zetten. Buiten het parlement kunnen partijen met vakbonden en relevante maatschappelijke organisaties de straat

op en actievoeren, net zo lang tot de rechten gegarandeerd zijn. Hierbij kan de linkse beweging inspiratie opdoen bij Alexandra Ocasio-Cortez in de vs wier beweging opkomt voor de werkende klasse binnen en buiten het parlement.

Naast links populisme, moeten we ook onze democratie deliberatiever maken. Rechtse populistten roepen vaak op tot directe democratie via referenda omdat deze vormen van democratie uitgaan van binaire stellingnames om ergens voor of vooral tegen te zijn. Deze vormen van democratisering verdiepen de tegenstellingen wat rechtse populistten in de kaart speelt. Deliberatieve vormen van democratie doorbreken juist tegenstellingen. David Van Reybrouck en Eva Rovers hebben betoogd in hun boeken over burgerberaden dat als mensen bij elkaar gebracht worden rond complexe vraagstukken ze tot een vergelijk kunnen komen. Ook als ze heel andere politieke opvattingen of ideeën over de samenleving hebben. Door van elkaar te leren kunnen ze elkaars levenservaringen beter begrijpen en kunnen ook de diepe scheidslijnen die nu in de samenleving bestaan worden verzacht. De laatste jaren is er een duidelijke toename te zien van deliberatieve initiatieven.⁸ Om echt te kunnen profiteren van deze vorm van deliberatieve democratie moeten ze structureler worden. Idealiter wordt actieve deelname aan organisaties zoals politieke partijen en vakbonden niet langer een hobby of vrijwilligerswerk maar verankerd in ieders dagelijks leven. En dit geldt niet alleen voor de politiek maar ook voor de economie. Zoals in *Systeembreuk* door Kohei Saito wordt betoogd zou ieder bedrijf, klein of groot, gerund moeten worden als een coöperatie waar niet de aandeelhouders het laatste woord hebben maar de werknemers.

Links populisme en deliberatieve democratie gaan niet direct leiden tot klimaatrechtvaardigheid. Toch kunnen ze wel hieraan bijdragen omdat beide ontwikkelingen helpen om de basisvrijheden te herstellen die de onteigende en uitgebuite burger zijn kwijtgeraakt. We moeten niet vergeten dat zowel de uitgebuite Nederlander als de onteigende inwoner van het Mondiale Zuiden klem zit in een systeem waar ze zonder die basisvrijheden niet uitkomen. Links populisme en deliberatieve democratie op, in potentie, mondiale schaal kunnen deze twee groepen samenbrengen. Samen kunnen deze politieke bewegingen een vliegwieleffect teweegbrengen. Links populisme maakt basisvoorzieningen zoals zorg, mobiliteit en wonen steeds toegankelijker en beter waardoor de economische ongelijkheid tussen burgers steeds verder zal worden verkleind. Hierdoor wordt het ook gemakkelijker om via deliberatieve democratie

tot gezamenlijke oplossingen te komen. Tegelijkertijd kan deliberatieve democratie ook helpen om basisvoorzieningen te realiseren wanneer door middel van deliberatie duidelijk kan worden dat iedereen hier beter van wordt. Wanneer door de beschikbaarheid van basisvoorzieningen uitbuitingen tot het verleden gaan behoren, zal er ook meer draagvlak komen voor mondiale problemen en zullen vergaande mondiale maatregelen worden genomen om de ongelijke positie van het Mondiale Zuiden ten opzichte van het Mondiale Noorden te herstellen. Bijvoorbeeld door schulden weg te schelden of door de ongelijke handelsbalans te herstellen. Op deze manier krijgt de houdgreep waarmee uitgebuite en onteigende burgers elkaar vast houden steeds meer de vorm van een warme omhelzing. En dan kunnen we eindelijk het verhaal van uitbuiting en onteigening verplaatsen naar de geschiedenisboeken waar het thuishoort.

Eindnoten

- 1 <https://www.reuters.com/lifestyle/oppenheimer-story-behind-those-who-lost-their-land-lab-2023-07-28/>
- 2 [amensenrechten/wat-oppenheimer-niet-liet-zien-native-americans-lijden-nog-onder-atoomproeven/](https://www.amensenrechten.nl/wat-oppenheimer-niet-liet-zien-native-americans-lijden-nog-onder-atoomproeven/)
- 3 <https://www.facinghistory.org/resource-library/danger-single-story>
- 4 <https://edepot.wur.nl/212474>
- 5 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095937802200005X> en <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13563467.2021.1899153>
- 6 <https://americanaffairsjournal.org/2021/05/the-brazilianization-of-the-world/>
- 7 <https://wbs.nl/publicaties/waarom-links-zo-klein-en-wat-daaraan-te-doen>
- 8 <https://medium.com/participo/2023-trends-in-deliberative-democracy-oecd-database-update-c8802935f116>